

УДК 005.336.334:368.91

Корват О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління фінансовими послугами
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НАКОПИЧЕНОГО КРИЗОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКІМ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE ACCUMULATED CRISIS POTENTIAL OF THE LIFE INSURANCE MARKET

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто наукові погляди на сутність системних ризиків фінансового сектору, проаналізовано складові кризового потенціалу, проведений ретроспективний аналіз кризового потенціалу та виявлено слабкі ланки ринку страхування життя, які запропоновано використовувати як параметри порядку для пруденційного регулювання з використанням синергетичного підходу.

Ключові слова: системний ризик, кризовий потенціал, ринок страхування життя, пруденційне регулювання, синергетичний підхід.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены научные взгляды на сущность системных рисков финансового сектора, проанализированы составляющие кризисного потенциала, проведен ретроспективный анализ кризисного потенциала и выявлены слабые звенья рынка страхования жизни, которые предложено использовать как параметры порядка для пруденциального регулирования с использованием синергетического подхода.

Ключевые слова: системный риск, кризисный потенциал, рынок страхования жизни, пруденциальное регулирование, синергетический подход.

ANNOTATION

In the article the scientific views on the nature of the systemic risks of the financial sector was described, the components of a crisis potential was analyzed, retrospective analysis of the crisis potential was conducted and weaknesses of life insurance market was identified, weaknesses the life insurance market has been proposed to use as an order parameter for the prudential regulation by synergetic approach.

Keywords: systemic risk, crisis potential, life insurance market, prudential regulation, synergetic approach.

Постановка проблеми. Сучасна фінансова криза підштовхнула світову спільноту до переосмислення можливостей і меж економічного зростання, наукових пошуків ефективних шляхів виходу з кризи, змін напрямів економічної та фінансової політики, перебудов у системі державного регулювання.

В аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Щодо формування макропруденційного підходу до управління фінансовою системою» (листопад 2012 р.) наголошується про необхідність забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності в Україні через посилення пруденційної складової управління фінансовою системою, зокрема підвищення фінансової стійкості окремих фінансових установ і організацій [1].

Відповідно до Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансо-

вих послуг на 2015–2020 роки [2], затвердженої Розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) № 499 від 19.03.2015 р., у рамках реалізації напряму удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду передбачено завдання щодо забезпечення впровадження системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та переходу на систему нагляду на основі оцінки ризиків.

Страхування життя є соціально значущою галуззю небанківських фінансових послуг, яка в Україні достатньо стрімко розвивалася протягом останнього десятиріччя. У Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки завдання щодо сприяння становленню компаній зі страхування життя шляхом розширення спектра та підвищення якості страхових послуг з метою формування та залучення довгострокового інвестиційного ресурсу в економіку позначено як одне з пріоритетних [2]. Збільшення обсягів та ускладнення страхових операцій може спричинити зростання рівня ризиків діяльності страхових компаній та ринку страхування життя, тобто послаблення їх стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початком глобальної фінансової кризи 2008 р. проблема ефективного регулювання стійкості фінансових систем набула нової актуальності. У квітні 2009 р. Міжнародний валютний фонд наголосив про необхідність застосування заходів політики, спрямованих на усунення напруженості на ринках фінансового сектору, зокрема виявлення та пом'якшення системних ризиків за допомогою більш досконалого системноорієнтованого державного регулювання, приділення більшої уваги макропруденційній складовій фінансової політики [3].

Підвищений інтерес на міжнародному рівні до макрофінансової стабільності та механізмів її забезпечення активізував вивчення цього питання науковцями усього світу. Дослідження загроз системної кризи на страхового ринку, вимірювання рівня накопичених ним ризиків, їхнього впливу на фінансову систему, розробка рекомендацій щодо зміцнення фінансової ста-

більності страхової галузі проводяться переважно фахівцями міжнародних організацій [4-8].

Вітчизняні роботи щодо пруденційного регулювання національного ринку страхування життя майже відсутні [9]. Оскільки пруденційне регулювання ринку страхування життя в Україні ще не отримало широкої практичної реалізації, існує необхідність в аналізі кризового потенціалу галузі та виявленні її «слабких ланок».

Метою роботи є обґрунтування окремих теоретичних положень пруденційного регулювання, виявлення накопичених проблем ринком страхування життя, розробка рекомендацій щодо запобігання проявам кризових явищ та забезпечення стійкості ринку страхування життя.

Виклад основного матеріалу. Сучасною наукою та практикою системний ризик фінансового сектору розглядається переважно як можлива нездатність фінансової системи або її підсистеми виконати свої функції з трансформації фінансових ресурсів. Зокрема, у «Пораднику з оцінки системної значимості фінансових інститутів, ринків та інструментів», який розроблено МВФ, Банком міжнародних розрахунків та Радою з фінансової стабільності, системний ризик сформульовано як ризик у наданні фінансових послуг, зумовлений погіршенням стану всієї або частини фінансової системи, який може спричинити серйозні негативні наслідки для реального сектору економіки [10, с. 2]. Системний ризик, за визначенням МВФ, є «втраченою економічною вартості або довіри до істотної частини фінансової системи із супутнім збільшенням невизначеності стосовно неї, що є суттєвим для значного негативного впливу на реальну економіку» [11].

О. Говтвань тлумачить системний ризик як загрозу системної загальноекономічної кризи [12, с. 146], С. Моїсеєв – як ризик виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового сектору стає неплатоспроможною або неліквідною [13, с. 34], А. Піскунов – як потенційну небезпеку того, що «наявні конструктивні особливості системи будуть стимулювати накопичення і розповсюдження певного типу мікроекономічних ризиків» [14].

Рівень системного ризику фінансового сектору (ймовірність системної фінансової кризи та можливі втрати суспільства від неї) визначається сукупністю індивідуальних ризиків діяльності фінансових установ, мотивами економічної поведінки окремих учасників ринку, а також інтенсивністю взаємозв'язків між сегментами фінансового ринку та фінансовими інститутами.

Процес акумуляції мікроекономічних ризиків в фінансовій системі, зростання залежності фінансових ринків від конструктивних взаємозв'язків системи, негативні зміни ринкових настроїв економічних суб'єктів називають «накопиченням кризового потенціалу» [12; 14-16], що фактично є збільшенням рівня системного ризику, який може перетворитися на

фінансову кризу при перевищенні певного критичного рівня.

Держава повинна виявляти надмірні ризики і застосовувати доцільні заходи щодо забезпечення стійкості ринку фінансових послуг. Не випадково Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає «запобігання кризовим явищам» однією із цілей державного регулювання ринку [17]. Це завдання має виконуватися державними органами в рамках пруденційного регулювання, яке спрямоване на запобігання неплатоспроможності фінансових установ [9, с. 6].

Для досягнення мети пруденційного регулювання в галузі страхування життя, яка полягає у мінімізації для суспільства ціни ризику неплатоспроможності компаній зі страхування життя, державний наглядовий орган проводить діагностичний моніторинг стійкості не лише страховиків, а й всього ринку страхування життя [9, с. 12]. Об'єктивна інформація про рівень ризику ринку (накопиченого кризового потенціалу) може бути виявлена шляхом обчислення динаміки системи показників, до якої входять [18, с. 7]: агреговані мікропруденційні індикатори, показники концентрації та структури ринку; показники зв'язків усередині національного ринку, які виявляють канали розповсюдження проблем (ефекти зараження) між суб'єктами ринку; показники зв'язків національного страхового ринку з макросистемами держави та світу, що ідентифікують макроекономічні канали розповсюдження негативних процесів; індикатори потенційних економічних навантажень на страхову галузь.

Агреговані мікропруденційні індикатори страхового ринку являють собою індикатори фінансової стійкості страховика за основними напрямками нагляду (достатність капіталу, якість активів, перестраховання, адекватність виплат та розрахунку актуарних зобов'язань, управління, ліквідність та узгодженість активів і зобов'язань) [18, с. 10-11], які одночасно є сигналами раннього попередження сукупного ризику неплатоспроможності страховика, але обчислені за агрегованими даними страховиків всього ринку.

Загальна інформація про розвиток ринку страхування життя України за 2004–2014 роки, а також макроекономічні показники, що необхідні для подальшого аналізу, наведені у таблиці 1. Показники стійкості ринку страхування життя України, обчислені за публічною звітністю страхових компаній та офіційною статистикою, подано у таблиці 2. Вибіркова сукупність страховиків, звітні дані яких включено до аналізу, є репрезентативною: за досліджуваний період частка валових страхових премій вибіркової сукупності в преміях ринку складала не менше ніж 94,1%, частка перестрахових премій вибіркової сукупності у перестрахових преміях ринку – не менше 91,5%, частка резервів вибіркової сукупності у страхових резервах ринку – не менше 94,6%.

Показники розвитку ринку страхування життя (табл. 1) свідчать, що темпи зростання сукупних активів у докризовий період були досить високими. Ця динаміка є результатом підготовки України до вступу в СОТ (приведення у відповідність розміру мінімального капіталу страховиків до законодавства ЄС), зростання кількості страховиків, збільшення обсягів страхових операцій та розміру страхових зобов'язань за договорами страхування.

За роки свого становлення ринок страхування життя досяг певного рівня, але його питома вага в економіці України досі залишається незначною: відношення активів страховиків, що здійснюють страхування життя, до ВВП у 2014 р. дорівнює 0,59%, частка валових страхових премій зі страхування життя – 0,14%. Частка премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій поступово зростала та в останні три роки досягла рівня 8%, тоді як на світових ринках питома вага страхових внесків за договорами страхування життя становить більше 50% [19]. У середньому на одну застраховану особу в Україні припадає близько 30 євро страхових премій за рік, що значно менше, ніж в інших європейських країнах (наприклад, у Німеччині – 1250 євро, в Польщі – 120 євро).

Неконкурентоспроможність галузі страхування життя підтверджується відсутністю експорту національних страхових послуг, задоволенням потреб ринку в перестрахованні переважно завдяки імпорту, а також слабкими внутрішніми зв'язками з перестраховання всередині ринку. Рівень зовнішнього перестраховання порівняно з внутрішнім є більш вагомим.

Таким чином, галузь страхування життя має невеликий вплив на національну економіку, незважаючи на те, що протягом досліджуваного періоду валові страхові премії стрімко зростали. Взагалі, швидке збільшення премій потребує особливої уваги державного регулятора з точки зору накопичення ризиків. Зазначені тенденції, які спостерігаються в Україні, можна пояснити слабкою насиченістю ринку послугами зі страхування життя та інфляційними процесами.

Високий рівень дебіторської заборгованості (особливо в кризовий період) вказує на уразливість ринку страхування життя до ризику якості активів. За офіційною інформацією Нацкомфінпослуг і публічними даними страховиків важко проаналізувати якість активів компаній зі страхування життя, проте можна припустити наявність у страховиків суттєвих проблем у зв'язку із значною кількістю банків, які визнані НБУ неплатоспроможними протягом останніх років (на 01.09.2015 у переліках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб знаходяться – 8 банків з тимчасовою адміністрацією та 54 банки, що перебувають у стадії ліквідації).

Зважаючи, що у страхових компаній немає підтримки держави стосовно повернення коштів страхових резервів з «проблемних» банків, якість активів страховиків, на погляд автора, є

однією із найвагоміших складових накопиченого кризового потенціалу галузі.

Згідно з агрегованими макропруденційними індикаторами ліквідність ринку перебуває на прийнятному рівні: при тому, що за досліджуваний період частка високоліквідних активів стосовно зобов'язань знижувалась, очікуваний попит на готівку як відношення поточних зобов'язань до сукупних зобов'язань також зменшувався.

З таблиці 2. видно, що операційні витрати, зокрема витрати на збут, є надмірно великими, що свідчить про накопичення ринком ризику витрат, який збільшує страховий (технічний) ризик галузі страхування життя. Розмір витрат не обмежується національним законодавством, що в майбутньому може призвести до збитковості страхових операцій.

Початкові сукупні збитки ринку протягом 2004–2008 років змінилися на незначний прибуток, який не перевищує 1,6% сукупних агрегованих активів та 3,7% агрегованого чистого капіталу. Проте впевнено робити висновки про фінансові результати діяльності зі страхування життя можна лише після перевірки достатності сформованих резервів. Форми звітності страховиків не дають змоги Нацкомфінпослуг якісно проводити цей нагляд через відсутність потрібних строк для звітування, зокрема щодо обсягів прийнятих зобов'язань за договорами страхування. Регулятор може перевіряти достатність резервів зі страхування життя лише за щорічними звітами страховиків про результати перевірки адекватності страхових зобов'язань.

Зростання соціальних і демографічних ризиків зовнішнього середовища відбувається через зниження реальних доходів населення, збільшення безробіття та рівня смертності, зниження довіри населення до фінансових інститутів, зокрема, з причин банкрутств, затягування або відмов від виконання ними прийнятих зобов'язань. Ці фактори безпосередньо збільшують рівень страхового ризику для компаній зі страхування життя.

Враховуючи складові кризового потенціалу під час пруденційного нагляду слід приділяти увагу не лише ризикам діяльності страховиків, напрямам і інтенсивності внутрішніх і зовнішніх зв'язків ринку страхових послуг, як передавального механізму системного ризику, а й психологічній природі мотивів деструктивної поведінки учасників ринку страхових послуг, зокрема споживачів. Поведінка страхувальників залежить від рівня довіри до ринку, який можна оцінити кількома показниками, зокрема часткою страхових премій зі страхування життя у ВВП та відношенням викупних сум до валових премій. Аналіз динаміки показників (табл. 2) показує різке падіння довіри до ринку у 2009 та 2014 роках.

Показники концентрації свідчать про помірну монополізацію ринку страхування життя (індекс Герфіндала-Гіршмана знаходиться у

Таблиця 1

Динаміка основних показників ринку страхування життя в Україні

Показник	Рік											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Показники ринку страхування життя												
Кількість страховиків на кінець року	45	50	55	65	73	72	67	64	62	62	57	
Валові страхові премії, млн грн	186,9	321,3	450,8	783,9	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	
у т.ч. страхові премії від перестраховальників-нерезидентів, млн грн	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Передано в перестрахування, млн грн,	40,02	45,2	37,7	42,1	59,1	44,3	39,1	38,3	41,9	37,5	48,3	
у т.ч. перестраховикам-нерезидентам, млн грн	39,97	45,2	37,5	41,6	58,8	43,9	38,6	38,2	41,8	37,4	48,2	
Валові страхові виплати, млн грн	11,8	9,7	16,0	24,0	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2	
Чисті страхові виплати ¹ , млн грн	11,8	9,7	16,0	23,9	37,7	62,7	52,6	65,7	82,1	149,2	239,2	
Частки страхових виплат, що отримуються від перестраховиків-нерезидентів, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	9,4	13,6	5,8	6,4	9,4	14,9	45,7	
Виплати викупних сум, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	27,9	148,3	77,4	119,3	94,0	112,9	378,8	
Страхові резерви зі страхування життя, млн грн	161,9	345,4	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8	3222,7	3845,8	5306,0	
Інвестдохід від розміщення страхових резервів, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	114,6	151,1	169,1	132,4	269,6	323,1	456,0	
Сукупний розмір активів страховиків на кінець року, млн грн	749,8	1073,0	н/д	2357,7	3475,5	н/д	4475,5	5401,1	6010,7	7029,2	9312,0	
Кількість застрахованих осіб на кінець року, тис.	н/д	н/д	н/д	н/д	3388,0	3130,3	2890,2	3415,0	4162,0	4649,2	4618,3	

Показники фінансового ринку, необхідні для оцінки стійкості

Сукупні активи всіх страховиків на кінець року, млн грн	20012,8	20920,1	23995	32213	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	23652,2
Сукупний розмір страхових резервів, млн грн	8272,2	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0
Валові страхові премії, млн грн	19431,3	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3
Макроекономічні показники, необхідні для оцінки стійкості											
ВВП, млн грн	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1411238	1465198	1566728
Середня чисельність населення, млн	47,5	47,1	46,8	46,5	46,3	46,1	45,9	45,8	45,6	45,5	45,4
Заробітна плата населення України, млн грн	117227	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	609394	633737	611656

¹ Чисті страхові виплати розраховані регулятором як валові виплати за мінусом коштів з внутрішнього перестрахування (для уникнення подвійного обліку).
Джерело: Річні звіти Держфінпослуг та Нацкомфінпослуг, Інформація про стан і розвиток страхового ринку України, інформація Держкомстату.

Таблиця 2

Динаміка показників стійкості ринку страхування життя в Україні

Показники стійкості ринку страхування життя (макропруденційні індикатори)	Рік											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Агреговані мікропруденційні індикатори стійкості **												
Зобов'язання / Чистий капітал, %	47,6	86,8	125	121,5	136,4	141,5	122,9	138,9	153,0	159,1	188,6	
Темп приросту чистого капіталу за рік, %		16,8	28,1	61,2	38,1	17,2	9,8	13,1	12,4	11,9	22,3	
Чистий капітал / Сукупні активи, %	67,7	53,5	44,4	45,1	42,2	41,3	44,4	41,7	39,0	38,5	34,5	
Чистий капітал / Технічні резерви, %	200,4	120,7	82	84,9	74,8	76,3	91,2	84,5	72,8	70,3	60,6	

Закінчення таблиці 2

Дебіторська заборгованість / Чистий капітал, %	15,7	17,7	12,8	18,4	20	30,3	9,8	8,9	7,9	18,9	19,2
Дебіторська заборгованість за послуги / (Валові премії + Частки виплат від перестраховиків), %	6,9	9,1	6,2	4,4	8,1	10,9	5,8	4,3	2,1	0,9	4,3
Темп приросту валових премій за рік, %		68,8	42,3	73,4	31,8	-22,6	9,6	48,5	34,4	36,9	-12,8
Темп приросту резервів зі страхування життя за рік, %		113,3	76,1	63,0	62,3	11,2	22,1	21,9	21,0	19,3	38,0
Темп приросту страхових виплат за рік, %		-17,8	64,9	50,0	57,1	66,3	-16,1	34,2	16,3	81,7	60,3
Чисті премії / Валові премії, % *	78,6	85,9	91,6	94,6	94,6	94,6	95,7	97,2	97,7	98,5	97,8
Викупні суми / Валові премії, %	0,3	0,4	1,7	0,9	2,5	17,9	8,5	8,9	5,2	4,6	17,5
Витрати на збут / Чисті премії, %	29,7	29,3	35,5	40,8	46,7	44,1	32,0	51,0	59,0	67,7	60,3
Чистий прибуток / Середній капітал, %		-5,1	-9,5	-8,6	-8	3,7	0,5	1,0	1,6	0,7	3,3
Чистий прибуток / Середні сукупні активи, %		-2,9	-4,4	-3,7	-3,4	1,6	0,2	0,4	0,6	0,3	1,2
Високоліквідні активи / Зобов'язання, %	89,2	86,6	51,7	54,5	48,4	44,6	46,5	40,5	45,8	28,3	34,5
Поточні зобов'язання / Зобов'язання, %	24,8	24,7	16	13,1	12,7	16,1	15,7	15,6	13,9	10,0	11,5
Операційні витрати / Валові премії, %	66,5	64,2	77,7	102,7	140,1	141,3	109,1	81,4	83,4	81,6	90,0
Показники внутрішніх зв'язків усереднені ринку*											
Частка премій, переданих в перестраховування резидентам, %	0,03	0,00	0,04	0,06	0,03	0,05	0,06	0,01	0,01	0,00	0,00
Частка виплат, отриманих від перестраховиків-резидентів, %	0,00	0,00	0,00	0,42	0,00	0,00	0,00	6,94	0,00	0,00	0,00
Показники зв'язків з макросистемами світу*											
Частка премій, переданих у перестраховування нерезидентам, %	21,4	14,1	8,3	5,3	5,4	5,3	4,3	2,8	2,3	1,5	2,2
Частка прийнятих премій у перестраховування від нерезидентів, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Частка виплат, отриманих від перестраховиків-нерезидентів, %	н/д	н/д	н/д	н/д	24,9	21,7	11,0	9,1	11,4	10,0	19,1
Показники концентрації ринку											
Частка премій перших 3 компаній, %	56,3	52,1	58,5	52,1	51,2	54,3	49,7	51,3	44,0	51,7	44,8
Частка премій перших 10 компаній, %	93,0	91,2	90,1	86,4	79,8	80,9	83,7	87,1	90,4	90,9	91,2
Індекс Герфіндала-Гіршмана ринку страхування життя	1443,87	1257,7	1465,99	1234,0	н/д	н/д	н/д	н/д	1036,5	1222,2	1042,6
Показники системної значимості ринку страхування життя *											
Премії зі страхування життя на особу населення, грн	3,93	6,82	9,63	16,86	23,66	17,95	19,75	29,40	39,68	54,43	47,57
Премії зі страхування життя на застраховану особу, грн	н/д	н/д	н/д	н/д	323,35	264,29	313,65	394,26	434,77	532,72	467,66
Частка премій зі страхування життя у зарплаті населення, %	0,16	0,20	0,22	0,28	0,30	0,23	0,20	0,25	0,30	0,39	0,35
Частка премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій, %	0,96	2,50	3,26	4,35	4,56	4,05	3,93	5,93	8,41	8,64	8,07
Частка резервів у загальному обсязі страхових резервів, %	1,96	6,85	10,11	11,77	14,76	17,64	19,22	23,83	25,62	26,64	33,52
Частка страхових премій зі страхування життя у ВВП, %	0,05	0,07	0,08	0,11	0,12	0,09	0,08	0,10	0,13	0,17	0,14
Частка активів страховиків, що здійснюють страхування життя, в загальному обсязі активів страховиків, %	3,75	5,13	н/д	7,32	8,29	н/д	9,89	11,22	10,69	10,59	39,37
Співвідношення резервів зі страхування життя до ВВП, %	0,05	0,08	0,11	0,14	0,17	0,20	0,20	0,20	0,23	0,26	0,34
Співвідношення активів страховиків, що здійснюють страхування життя, до ВВП, %	0,22	0,24	н/д	0,33	0,37	н/д	0,41	0,41	0,43	0,48	0,59
Індикатори потенційних економічних навантажень											
Індекс інфляції, %	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9

** - розраховано на основі публічної звітності компаній, що здійснюють страхування життя

* - розраховано на базі офіційної статистики Держфінпослуг та Нацкомфінпослуг

межах від 1000 до 1800). Поступове зменшення концентрації у 2004–2008 роках підвищувало стійкість ринку. Криза спричинила зворотню тенденцію: частка премій перших 10 компаній зросла з 79,8% у 2008 році до 91,2% у 2014 році.

Варто констатувати низьку здатність страховиків абсорбувати можливі наслідки кризових процесів та протистояти негативним подіям завдяки внутрішнім можливостям. Збільшення капіталізації не впливає позитивно на спроможність капіталу поглинути можливі втрати від ризику, що підтверджується щорічним зниженням показника «Чистий капітал / Сукупні активи». Враховуючи рівень накопиченого кризового потенціалу державні регуляторні органи для запобігання кризовим явищам на ринку страхування життя мають застосовувати адекватні заходи з пруденційного регулювання.

В умовах кризи та невизначеності традиційні «механістичні» регуляторні рішення держави можуть призвести до катастрофічних наслідків. У цій ситуації найбільш адекватним є застосування синергетичного підходу [20; 21]. Він полягає у збереженні відносної стабільності із одночасним пошуком нових альтернатив. Особливо актуальними є «м'які» резонансні регулюючі впливи на процеси відновлення ринкової самоорганізації. Нові рішення мають бути націлені на стимулювання активності нових соціальних сил, на перспективні норми й принципи взаємодії, на цінності, які можуть забезпечити суспільству розвиток у світі майбутнього [20, с. 125].

Самоорганізацію складної соціально-економічної системи (у цьому дослідженні – ринку страхування життя) можна розглядати як трансформацію всіх елементів системи з метою компенсації найбільш слабких сторін функціонування. З точки зору синергетики, слабкі ланки, що обмежують можливості розвитку соціально-економічної системи, розглядаються як параметри порядку [21].

Аналіз накопичення кризового потенціалу ринком страхування життя виявив такі суттєві проблеми: низьку якість активів, незбалансованість витрат, нерозвинутість внутрішніх зв'язків з перестраховання, збільшення ступеню страхового ризику, падіння довіри до ринку. Прикладами «м'яких» регулюючих впливів, які будуть стимулювати процеси самоорганізації на ринку страхування життя, можуть стати гарантування державою повернення коштів резервів зі страхування життя з «проблемних» банків, які мали інвестиційні рейтинги на момент розміщення в них активів; встановлення нормативних вимог до обмеження витрат компаній зі страхування життя; запровадження податкових пільг на внутрішнє перестраховання; створення дієвого (а не формального) фонду гарантування виплат за договорами страхування життя. Кардинальні регуляторні новації, зокрема прийняття Закону України «Про страхуван-

ня» у новій редакції, в умовах економічної нестабільності спричинять ланцюг банкрутств та системну кризу страхового ринку.

Висновки. Враховуючи значну ємність ринку страхування життя України, реалізація його потенційних можливостей та зниження накопиченого кризового потенціалу значною мірою буде залежати від того, наскільки стійкий розвиток галузі буде сприйматись як комплексне завдання загальнодержавного значення. Подальші наукові дослідження доцільно спрямовувати на моделювання траєкторій розвитку ринку страхування життя та пошук позитивних регулюючих впливів на нього з позиції синергетичного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Щодо формування макропруденційного підходу до управління фінансовою системою [Електронний ресурс]: аналітична записка відділу економічної стратегії, листопад 2012 / Я.В. Белінська, Є.О. Медведкіна // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/996/>.
2. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.03.2015 р. № 499. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/918.html>.
3. Доклад по вопросам глобальной финансовой стабильности [Электронный ресурс]: анализ. резюме, апрель 2009 г. // Международный Валютный Фонд. – Режим доступа: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2009/01/index.htm>.
4. Systemic Risk and The Insurance Sector [Electronic resource]: IAIS Note, October 2009 // International Association of Insurance Supervisors: official website. – Mode of access: http://iaisweb.org/_temp/Note_on_systemic_risk_and_the_insurance_sector.pdf.
5. Systemic Risk in Insurance – An analysis of insurance and financial stability [Electronic resource]: Special Report of The Geneva Association Systemic Risk Working Group, March 2010 // The Geneva Association – Mode of access: http://www.genevaassociation.org/Portals/0/Geneva_Association_Systemic_Risk_in_Insurance_Report_March2010.pdf.
6. Insurance and Resolution in Light of the Systemic Risk Debate, February, 2012 [Electronic resource] // The Geneva Association – Mode of access: http://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/global/en/files/archive/2012/Insurance_and_Resolution_in_Light_of_the_Systemic_Risk_Debate.pdf.
7. Das S. Insurance and Issues in Financial Soundness [Electronic resource]: IMF Working Paper, WP/03/138, July, 2003 / S. Das, N. Davies, R. Podpera. // International Monetary Fund: official website. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03138.pdf>.
8. Schwarcz D. Regulating Systemic Risk in Insurance / D. Schwarcz, S. L. Schwarcz // University of Chicago Law Review. – 2014. – Vol. 81. – No. 4. – Minnesota Legal Studies Research Paper No. 14-18. – P. 1569-1640.
9. Корват О.В. Формування системи забезпечення пруденційного нагляду за діяльністю зі страхування життя: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.В. Корват. – Х: Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2011. – 20 с.

10. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations [Electronic resource]: Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors, October 2009 / Prepared by: Staff of the International Monetary Fund and the Bank for International Settlements, and the Secretariat of the Financial Stability Board // Financial Stability Board: official website. – Mode of access: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_091107c.pdf.
11. Report on Consolidation in the Financial Sector [Electronic resource] / Group of Ten. – 2001, January. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/np/g10/2001/01/Eng/pdf/file3.pdf>.
12. Методология и опыт прогнозирования российской денежно-банковской системы / О.Д. Говтвань; Учреждение российской академии наук Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – М.: МАКС Пресс, 2009. – 360 с.
13. Моисеев С.Р. Макропруденциальная политика: цели, инструменты и применение в России / С.Р. Моисеев // Банковское дело. – 2011. – № 3. – С. 34-40, № 5. – С. 12-20.
14. Пискунов А.Д. Системный риск российского финансового сектора: анализ и методические подходы к количественной оценке [Электронный ресурс] / А.Д. Пискунов // Институт народнохозяйственного прогнозирования Российской академии наук. – Режим доступа: <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=books/kor001/01>.
15. Пискунов А.Д. Оценка механизмов накопления кризисного потенциала в российском финансовом секторе // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 2. – С. 60-71.
16. Говтвань О.Дж. Системный риск в финансовой сфере: теоретический анализ и подходы к оцениванию / О.Дж. Говтвань, А.К. Мансуров // Проблемы прогнозирования. – 2011. – № 2. – С. 24-36.
17. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]: Закон України № 2664-III від 12 лип. 2001 р. із змінами та доп. // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
18. Корват О.В. Діагностичний моніторинг у системі пруденційного нагляду (на прикладі компаній зі страхування життя) / Корват О.В. – Х., 2009. – 22 с. – (Препр. / ХДТУБА).
19. Sigma insurance research [Electronic resource] / Swiss Re. – Mode of access: www.swissre.com.
20. Пугачева Е.Г. Самоорганизация социально-экономических систем: учеб. пособ. / Е.Г. Пугачева, К.Н. Соловьевко. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2003. – 172 с.
21. Родионов В.Г. Прогнозирование экономической динамики социально-экономических систем в условиях роста глобальной нестабильности / В.Г. Родионов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3. – С. 124-127.